

Szczecin, dnia 29 sierpnia 2023 r.

dr hab. Justyna Nowotniak prof. US
Instytut Pedagogiki
Uniwersytet Szczeciński

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Jasminy Al-Douri pt. „Pokój nauczycielski. Społeczność nauczycieli w świecie rzeczywistym i wirtualnym”

Przedmiotem recenzji jest rozprawa doktorska mgr Jasminy Al-Douri pt. „Pokój nauczycielski. Społeczność nauczycieli w świecie rzeczywistym i wirtualnym”, promotor: prof. dr hab. Tomasz Szkudlarek, promotor pomocniczy: dr Grzegorz Stunża.

Recenzja została sporządzona na zlecenie Pani Profesor Justyny Siemionow, przewodniczącej Rady Dyscypliny Pedagogika Uniwersytetu Gdańskiego.

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska składa się z 8 rozdziałów bez tytułów. Podrozdziały zaś posiadają tytuły, ale nie są numerowane. Przy redakcji wydawniczej należałoby zapanować nad nadmiernym rozczłonkowaniem tekstu i mnożeniem śródtytułów. Przykładem tej niezbyt fortunnej struktury tekstu jest pierwszy dwudziestostronicowy rozdział, podzielony aż na 10 części.

Praca zawiera także wstęp, zakończenie, bibliografię, wykaz ilustracji oraz streszczenie w języku polskim i angielskim. Łącznie obejmuje 155 stron. Struktura dysertacji odzwierciedla budowę charakterystyczną dla prac empirycznych realizowanych w paradygmacie badań jakościowych i spełnia wymogi stawiane takim projektom badawczym.

We Wstępie Doktorantka umieszcza napisaną przez siebie pracę w ramach trajektorii własnego rozwoju osobistego, zawodowego i naukowego, nakreślając obrazowo zamysł projektu badawczego. Punktem wyjścia zaprezentowanych tu rozważań jest przekonanie o braku tego rodzaju badań (z czym należy się zgodzić) oraz własne zainteresowania naukowe i doświadczenie zawodowe Jasmine Al-Douri.

Wskazany przedmiot badań jest interesujący, o znaczącym poziomie trudności, który w pełni spełnia oczekiwania kierowane pod adresem dysertacji doktorskich. Podjęta problematyka jest

ważna, niezmiennie aktualna, wymagająca misternych rekonstrukcji a przez to niezwykle frapująca. Przypomina ruchomy obraz kalejdoskopu, powstający w wyniku wielokrotnego odbicia od luster elementów znajdujących się w jego wnętrzu. Ta pozbawiona statyki problematyka zniechęca do badań młodych badaczy, pozbawionych odwagi i cierpliwości.

Pracę otwierają rozważania metodologiczne i w moim przekonaniu, taki właśnie tytuł powinien nosić cały ten rozdział (ss. 9-22), gdyż określenie przedmiotu badań, sformułowanie celu i opis terenu badań stanowi element koncepcji metodologicznej. W tym przypadku z jakiejś przyczyny wyjęto je poza metodologiczny nawias.

Zamysł metodologiczny zawarty w rozdziale pierwszym oceniam jako dobry, spełniający rygory poznania naukowego. W doborze metod Doktorantka sięga do tradycji badań jakościowych, których ideę w pełni rozumie. Mam głębokie przekonanie, że Autorka posiada ugruntowaną wiedzę metodologiczną, świadczy o tym umiejętność dostrzegania i werbalizowania bardzo zniuansowanych, kluczowych dla metod jakościowych, cech.

Pierwszy podrozdział zatytułowany „Przedmiot pracy badawczej oraz jej przebieg” zawiera deklarację dotyczącą przedmiotu badań, którym jest „pokój nauczycielski w całej swej przestrzeni wraz z grupą pracujących w nim nauczycieli” (s.9) oraz sformułowanie celu projektu empirycznego, ujętego w następujący sposób: „poznanie rytuałów wewnątrz społeczności nauczycieli oraz miejsc z nimi związanych w pokoju nauczycielskim”(s.9).

Cel w stosunku do zadeklarowanego przez Doktorantkę przedmiotu badań, także sprecyzowanego w tytule całej rozprawy, zdecydowanie zawęża obszar eksploracji badawczej. Pojawia się więc potrzeba pełniejszego wyeksponowanie wspólnego mianownika między przedmiotem, celem i tytułem dysertacji, bo bezsprzecznie treść pracy odpowiada jej tytułowi. W tytule pracy akcent dodatkowo pada na świat wirtualny społeczności pokoju nauczycielskiego. Można się zatem spodziewać, że przedmiotem badań będzie fragment kultury szkoły wygradzony przez ściany pokoju nauczycielskiego, wypełniony interakcjami, zwyczajami, celebracjami codzienności i rytuałami. W związku z powyższym, sformułowany cel badań jest za wąski.

W wyborze etnografii i autoetnografii, stanowiących filary zaprezentowanej strategii badawczej, Doktorantka słusznie widzi metody badania codzienności pokoju nauczycielskiego, w obszarze skonstruowanego rusztowania kategorialnego.

Nie mam zastrzeżeń do sposobu sproblematyzowania przedmiotu badań, gdyż problematyka badawcza obejmuje cały zarysowany w tytule fragment kultury szkoły. Zgłaszam natomiast uwagi krytyczne do opisu próby badanej, którą stanowią szkoły. Poza lakoniczną informacją, że „terenem badań są instytucje edukacyjne publiczne i prywatne w Łodzi, w Warszawie i w Gdańsku (s.11), nie wiadomo nic ponadto. Czas realizacji projektu obejmuje lata 2016-2021, czyli cały okres awansu zawodowego Autorki, od stażysty do nauczyciela dyplomowanego.

W konkluzji podkreślić należy, że przedstawione w koncepcji metodologicznej założenia i późniejsza ich realizacja, spełniają rygory poprawności naukowej. Zaprezentowany projekt badawczy zakłada możliwość diagnozowania kultury szkoły z wyeksponowaniem grupy zawodowej nauczycieli. Autoetnografia jest metodologiczną propozycją dla refleksyjnych, a nawet refleksywnych badaczy praktyki społecznej, do których zaliczam Panią Jasminę Al-Douri.

Rozdział drugi stanowi przegląd podstawowej literatury i stanowi wstępną analizę pojęć i terminów ujętych w pracy, odnoszących się do szkoły jako organizacji oraz osoby nauczyciela.

Rozdział trzeci opisuje rytuał interakcyjny i przestrzeń rytualną oraz model rytuału przyjęty jako wzorzec badania interakcji i procesu komunikacji rytualnej w ujęciu analizy transakcyjnej Erica Berne'a.

Wybranie „rytuału interakcyjnego”, „przestrzeni rytualnej” i „rytuału przejścia” jako kategorii oglądu codzienności pokoju nauczycielskiego, w połączeniu z próbą uchwycenia i zrozumienia dynamiki procesów społecznych, intensyfikujących się w czasie pokonywania etapów awansu zawodowego przez nauczycieli, uznać należy za trafny zabieg koncepcyjny. Doktorantka słusznie podkreśla współlistnienie w sposobie definiowania rytuału, ujęcia antropologicznego, socjologicznego i psychologicznego. W refleksjach prowadzonych na tym etapie rozważań, Autorka opowiada się za postrzeganiem rytuału, jako kategorii, zarysowującej ramy dla uczestnictwa nauczyciela w przemianach kulturowych w przestrzeni szkoły. Rozłożenie akcentów w przywoływanych definicjach kluczowych pojęć, łączy się z przekonaniem o interdyscyplinarności problematyki rytuału. Lektura tej części pracy pozwala na konstatację, że jest to przepracowany zamysł badawczy, nacechowany pogłębioną samoświadomością teoretyczną i epistemologiczną. Ta część książki stanowi podstawę koncepcyjną projektu i dobrze koresponduje z postawionymi celami badawczymi.

Rozdział czwarty zbudowany jest wokół analizy kategorii „sacrum” i „profanum”, w wiodącym ujęciu Mircei Eliadego, trafnie osadzonych w dyskursie miejsca skonstruowanego przez Marię Mendel i Aleksandra Nalaskowskiego, Edwarda Halla oraz Marię Lewicką.

Rozdziały od V-ego do VIII-ego zawierają, obok ustaleń teoretycznych, wyniki badań, w tym fotografie, szkice, rysunki, wykonane przez Doktorantkę, dopełniające etnograficzną analizę przestrzeni szkolnej.

Piąty rozdział poświęcony „Nauczycielowi w szkolnej rzeczywistości” w swej zasadniczej części skupia się na zagadnieniu awansu zawodowego nauczyciela w połączeniu z analizą modelu analizy spełnienia zawodowego nauczyciela plastyki, autorstwa Beaty Kunat. Zgłoszony w tym kontekście postulat wsparcia nauczyciela plastyki w procesie doskonalenia zawodowego w polskim systemie oświaty, należy uznać za zasadny.

Szósty rozdział otwierają zapiski z „Dziennika badacza”. Doktorantka prezentuje

rozumienie kategorii „miejsca” i „nie-miejsca” oraz dokonuje analizy przestrzeni zamkniętej w przestrzeni edukacyjnej czyli pokoju nauczycielskiego, w świetle zebranego materiału empirycznego, dopełniając spostrzeżenia własne, zasadnymi rozważaniami teoretycznymi. Odpowiada na problemy badawcze dotyczące miejsc specjalnych, hierarchizacji przestrzeni pokoju nauczycielskiego i tworzonych w nim relacji społecznych nauczycieli metodyków, wychowawców świetlicy, nauczycieli wczesnej edukacji. Opis uzupełniają fotografie drzwi i wnętrz pokoi nauczycielskich wykonane przez Doktorantkę w publicznych i prywatnych szkołach. W rozdziale zaproponowano pogłębiony sposób rozumienia kategorii specjalnych związanych z pojęciem edukacji oraz przejrzystą analizę fenomenów pedagogicznych składających się na pedagogikę miejsca.

W siódmym rozdziale dokonano szczegółowej charakterystyki realizacji procesu kształcenia i związanych z nim zachowań rytualnych w przestrzeni wirtualnej formie raportowania z poszczególnych etapów badania dokonanego podczas prowadzenia przez Autorkę lekcji plastyki, spotkań z nauczycielami online oraz rad pedagogicznych prowadzonych zdalnie. Na podstawie przeprowadzonych badań wyjaśniono idee relacji społecznych jako rytuału interakcji bez interakcji.

Pracę kończy rozdział ósmy zawierający definicję pojęć „drzwi” i „progu”. Omówiono tu prace Arnolda van Gennepa i kolejno jego kontynuatorów, z wyeksponowaniem trójfazowości teorii rytuału przejścia. Wybranie „rytuału przejścia” jako kategorii oglądu momentu, jakim jest pokonywanie granic wpisanych w szkolną przestrzeń w połączeniu z próbą uchwycenia i zrozumienia dynamiki procesów społecznych intensyfikujących się na tym symbolicznych progach, jest bardzo interesującym pomysłem oglądu szkolnej rzeczywistości. W rytuale przejścia tkwi potencjał utrzymujący stałość struktury społecznej, umożliwiający różnym grupom społecznym radzenie sobie ze zmianą.

Szkoda, że dobrze skonstruowane rusztowanie teoretyczne jest w bardzo niewielkim stopniu wykorzystane do interpretacji opisanego materiału empirycznego. Zamiast próby wykorzystania trójfazowości teorii rytuału przejścia (przebiegających od separacji, poprzez fazę pośrednią (liminalną) do ponownego włączenia), następuje analiza podobna do tej zamieszczonej w rozdziale VI. Powtarzają się też, bez stosownej adnotacji, fotografie wykorzystane w rozdziale VI.: (fot. 1 (s.63) zyskuje numer 27(s.107); fot.6 (s.68) zyskuje numer 29 (s.118); fot. 12 (s.77) zyskuje numer 30 (s.119).

W konkluzji do części empirycznej dysertacji czyli trzech ostatnich rozdziałów, podkreślić należy, że Kandydatka z sukcesem poradziła sobie z zadaniem zaprezentowania i zinterpretowania materiału empirycznego. Autorka ze świadomością wskazuje na wagę kulturowych i społecznych kontekstów organizowania przestrzeni pokoju nauczycielskiego oraz rozumie ich znaczenie. Magister Jasmine Al-Douri nie dokonuje prostego sumowania, zdając sobie sprawę, że kultura

podgrup, kultura pokoju nauczycielskiego różni się od wspólnej kultury szkoły wytworami, wartościami i założeniami. Elementy kultury poddane badaniu (wylaniające się w toku badań etnograficznych i autoetnograficznych), obejmowały rodzaje rytualnych interakcji w pokoju nauczycielskim.

Z całą pewnością Doktorantka posiada kompetencje do budowania tego rodzaju analiz, ale należy wzmocnić wnioski zawarte w Zakończeniu. W publikacji książkowej trzeba zatem zadbać o to, aby zaprezentować wyniki w trybie analizy konceptualnej i podjąć próbę wyjaśnienia opisanych zjawisk. Jest to niestety dość częste zaniechanie występujące w rozprawach doktorskich. W tym przypadku jednak postawiony cel był bardzo trudny i ambitny.

Aparat naukowy zaprezentowany w dysertacji jest poprawny. Zgromadzona literatura obejmuje ważne publikacje dla dyscypliny. Praca jest zredagowana na ogół poprawnie, z akcentem na „na ogół”. Ujednolicenia i solidnej korekty wymaga sposób zapisu przypisów i redakcja bibliografii. W całości dysertacji występuje kilka literówek, niedociągnięć językowych, drobnych błędów stylistycznych. Nie utrudniają one jednak lektury rozprawy i nie wpływają na finalną ocenę, bo czytająca ma świadomość odmienności kompozycyjnej analiz pisanych w trybie autoetnografii.

Z całą pewnością przedłożona dysertacja doktorska świadczy o tym, że jej Autorka jest refleksyjną badaczką, także własnej praktyki zawodowej. Lektura dysertacji uzmysławia fakt, że edukacja jest zawsze czymś więcej niż nam się w danej chwili wydaje. Jej „faktyczność” wykracza poza tradycyjne konceptualizacje, nieustannie wymaga nowych pojęć, także tych przejmowanych z innych, pozapedagogicznych dyscyplin, na potrzeby aktualnie prowadzonych analiz. Wtedy budzi się szansa na zrozumienie nauczycieli kształtujących rzeczywistość edukacyjną i przez tę rzeczywistość kształtowanych. Recenzentowi zawsze towarzyszy pokusa, aby wskazać to, co jeszcze można by wydobyć z analizy materiału empirycznego. Ważniejsze jednak jest zwrócenie uwagi na to, jak Kandydatka myśli, a nie na to, jak nie myśli. Oceniamy bowiem to, co jest w dysertacji, a nie to, czego tam nie ma.

Wymienione powyżej uwagi polemiczne, odnośnie treści i prezentacji pracy, nie podważają głównych konkluzji rozprawy i mojej pozytywnej jej oceny. Uważam, że cele postawione przez Autorkę pracy zostały osiągnięte i podparte wynikami empirycznymi.

Wobec powyższych uwag, stwierdzam że rozprawa Pani mgr Jasminy Al-Douri spełnia warunki określone w art.13 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2014 r., poz. 1852 z późn. zm.) i wnioskuję o jej dopuszczenie do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab. Justyna Nowotniak prof. US

